

Das rote Brünn - Lebensbilder Brünner Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten

Sociálně-demokratické Brno – Životní příběhy brněnských sociálních demokratů a sociálních demokraticek

Broschüre zur virtuellen Ausstellung der Seliger-Gemeinde e.V. zu Brünner
Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten anlässlich des Sudetendeutschen
Tages 2026.

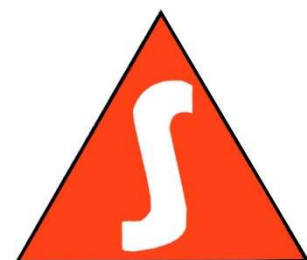
Brožura k virtuální výstavě sdružení Seliger-Gemeinde e.V. věnované
brněnským sociálním demokratům u příležitosti Dne Sudetských Němců 2026.

Inhalt:	Seite																																											
Inhalt/Impressum	3																																											
Vorwort / Předmluva	4																																											
Einleitung / Úvod	6																																											
Beispiele / Příklady	7																																											
<table> <tbody> <tr> <td>Elisabeth Czech</td> <td>Alfred Liebreich</td> <td>Walter Rosenzweig</td> </tr> <tr> <td>Dr. Ludwig Czech</td> <td>Karl Aulehla</td> <td>Narziss Kammler</td> </tr> <tr> <td>Siegfried Taub</td> <td>Heinrich Groag</td> <td>Otto Katschinka</td> </tr> <tr> <td>Friedrich Stampfer</td> <td>Edmund Pipal</td> <td>Leopold Kopka</td> </tr> <tr> <td>Wilhelm Nießner</td> <td>Friedrich Tramer</td> <td>Johannes Kundelius</td> </tr> <tr> <td>Guido Glück</td> <td>Eugenie Hrabal</td> <td>Bruno Rother</td> </tr> <tr> <td>Ferdinand Löw</td> <td>Matthias Eldersch</td> <td>Josef Schramek</td> </tr> <tr> <td>Otto Heller</td> <td>Fritz Tejessy</td> <td>Johann Zdražil</td> </tr> <tr> <td>Leo Hübel</td> <td>Theodor Hartwig</td> <td>Dr. Ernst Bloch</td> </tr> <tr> <td>Marie Kahay</td> <td>Leo Zahel, sen.</td> <td>Theodor Schuster</td> </tr> <tr> <td>Rudolf Korn</td> <td>Theodor Dietl</td> <td>Leopold Winarsky</td> </tr> <tr> <td>Dr. Karel Lamač</td> <td>Karl Leuthner</td> <td>Hugo Iltis</td> </tr> <tr> <td>Julie Hackenberg</td> <td>Matthias Wellan</td> <td>Gustav Schweitzer</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td>Dora Müller</td> </tr> </tbody> </table>	Elisabeth Czech	Alfred Liebreich	Walter Rosenzweig	Dr. Ludwig Czech	Karl Aulehla	Narziss Kammler	Siegfried Taub	Heinrich Groag	Otto Katschinka	Friedrich Stampfer	Edmund Pipal	Leopold Kopka	Wilhelm Nießner	Friedrich Tramer	Johannes Kundelius	Guido Glück	Eugenie Hrabal	Bruno Rother	Ferdinand Löw	Matthias Eldersch	Josef Schramek	Otto Heller	Fritz Tejessy	Johann Zdražil	Leo Hübel	Theodor Hartwig	Dr. Ernst Bloch	Marie Kahay	Leo Zahel, sen.	Theodor Schuster	Rudolf Korn	Theodor Dietl	Leopold Winarsky	Dr. Karel Lamač	Karl Leuthner	Hugo Iltis	Julie Hackenberg	Matthias Wellan	Gustav Schweitzer			Dora Müller		
Elisabeth Czech	Alfred Liebreich	Walter Rosenzweig																																										
Dr. Ludwig Czech	Karl Aulehla	Narziss Kammler																																										
Siegfried Taub	Heinrich Groag	Otto Katschinka																																										
Friedrich Stampfer	Edmund Pipal	Leopold Kopka																																										
Wilhelm Nießner	Friedrich Tramer	Johannes Kundelius																																										
Guido Glück	Eugenie Hrabal	Bruno Rother																																										
Ferdinand Löw	Matthias Eldersch	Josef Schramek																																										
Otto Heller	Fritz Tejessy	Johann Zdražil																																										
Leo Hübel	Theodor Hartwig	Dr. Ernst Bloch																																										
Marie Kahay	Leo Zahel, sen.	Theodor Schuster																																										
Rudolf Korn	Theodor Dietl	Leopold Winarsky																																										
Dr. Karel Lamač	Karl Leuthner	Hugo Iltis																																										
Julie Hackenberg	Matthias Wellan	Gustav Schweitzer																																										
		Dora Müller																																										
Schlußbetrachtung / Závěrečná reflexe	22																																											
Ein sozialdemokratischer Spaziergang durch Brünn	23																																											
Sociálnědemokratická procházka Brnem	27																																											
Brünn als Zentrum demokratischer sudetendeutscher Tradition	30																																											
Brno jako centrum demokratické sudetoněmecké tradice	33																																											

Impressum:

Schriftenreihe der Seliger-Gemeinde 22
Titelbild: prezi-Grafik zur Ausstellung

Fotos: Seliger-Gemeinde
Herausgeber/Copyright © Seliger-Gemeinde, Bundesverband
Seliger-Gemeinde e. V.
Gesinnungsgemeinschaft sudetendeutscher Sozialdemokraten
Oberanger 38, 80331 München
München, 1. Auflage 2026

Vorwort / Předmluva

Sie sprachen oftmals beide Sprachen, Deutsch und Tschechisch. Das unterschied sie von ihren Genossinnen und Genossen im Sudetenland, in den Grenzgebieten der Tschechoslowakischen Republik. Hier konnten nur die wenigsten sudetendeutschen Sozialdemokraten wirklich die andere Sprache der Heimat. Aber die Brünner Sozialdemokratie war wirklich ein wenig anders. Sie war großstädtischen Charakters und auch dies unterschied sie von der Masse der sudetendeutschen Arbeiterbewegung, die ihre Heimat in eher mittelgroßen Städten und Industriedörfern hatte. Der Charakter der Großstadt zeigte sich vor allem darin, dass städtische Schichten, also Lehrer, Beamte und Angestellte, eine wichtige Rolle in den sozialdemokratischen Organisationen spielten. Diese wiederum hatten aber ihre Basis in der deutschen Arbeiterschaft der Stadt. Hierin unterschied sich die Brünner Sozialdemokrat somit auch deutlich von der deutschen Prags. In der Hauptstadt der Tschechoslowakei gab es keine deutschsprachige Arbeiterschaft. Die dortige Sozialdemokratie setzte sich somit nur aus einigen wenigen Personen zusammen und wuchs erst sprunghaft an, als die Partei ihren Apparat Anfang der 1920er Jahre eben nach Prag verlegte. Brünn war somit die einzige wirkliche Metropole der Böhmisches Länder, in der es eine gewachsene deutsche Sozialdemokratie gab.

Dr. Thomas Oellermann,
Historiker

Ein Blick auf die Lebenswege Brünner Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten spiegelt die großen Katastrophen von Deutschen, Tschechen und Juden im 20. Jahrhundert. Diese sollten letztlich auch zum Ende der Brünner deutschen Sozialdemokraten führen. Die Lebenswege zeigen aber eben auch, dass überproportional viele deutsche Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten trotz Vertreibung, Aussiedlung und Machtübernahme durch die Kommunisten in der Stadt blieben. Ein Weiterleben in diesen sich so radikal verändernden Lebensumständen war ihnen vor allem auch möglich durch die Kenntnis des Tschechischen, was wiederum zeigt, welche Bedeutung Sprache hat.

Sprache ist alles. Lasst uns miteinander sprechen. In Brünn 2026 und für alle Zeiten.

Často mluvili oběma jazyky, německy i česky. Tím se odlišovali od svých soudruhů a soudružek v Sudetech, v pohraničních oblastech Československé republiky. Jen málokterí sudetoněmečtí sociální demokraté tam skutečně ovládali druhý jazyk své vlasti. Brněnská sociální demokracie však byla opravdu poněkud jiná. Měla velkoměstský charakter, což ji rovněž odlišovalo od většiny sudetoněmeckého dělnického hnutí, jehož domovem byla spíše středně velká města a průmyslové vesnice. Charakter velkoměsta se projevoval především tím, že v sociálnědemokratických organizacích hrály důležitou roli městské vrstvy, tedy učitelé, úředníci a zaměstnanci. Ty však měly svou základnu v německém dělnictvu města. I tím se brněnský sociální demokrat výrazně lišil od německého sociálního demokrata v Praze. V hlavním městě Československa totiž neexistovalo německy mluvící dělnictvo. Tamní sociální demokracie se proto skládala jen z několika málo osob a výrazně vzrostla teprve tehdy, když strana na počátku 20. let přesunula svůj aparát právě do Prahy. Brno tak bylo jedinou skutečnou metropolí českých zemí, v níž existovala přirozeně vyrostlá německá sociální demokracie.

Pohled na životní osudy brněnských sociálních demokratů a sociálních demokratek odráží velké katastrofy Němců, Čechů a Židů ve 20. století. Ty nakonec vedly také ke konci brněnských německých sociálních demokratů. Životní příběhy však zároveň ukazují, že nadprůměrně mnoho německých sociálních demokratů a sociálních demokratek ve městě zůstalo i navzdory vyhnání, odsunu a převzetí moci komunisty. Pokračovat v životě v těchto tak radikálně proměněných podmínkách jim umožnila především znalost češtiny, což znovu ukazuje, jaký význam má jazyk.

Jazyk je vším. Mluvme spolu. V Brně roku 2026 i navždy.

Thomas Oellermann

Blick auf die Festung Špilberk

Einleitung / Úvod

Die Ausstellung „Czech und seine Deutschen – Lebensbilder Brüner Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten“ erinnert an Persönlichkeiten, die das politische und gesellschaftliche Leben Brünns im 20. Jahrhundert prägten. In kurzen Biografien werden führende Vertreterinnen und Vertreter der deutschen Sozialdemokratie vorgestellt, ihre Beiträge zu Demokratie, sozialer Gerechtigkeit und Bildung gewürdigt sowie ihr Schicksal unter Nationalsozialismus und Vertreibung sichtbar gemacht. Ziel ist es, ihr Engagement für Humanismus und politische Verantwortung lebendig zu halten.

Výstava „Czech a jeho Němci – Životní příběhy brněnských sociálních demokratů a demokratek“ připomíná osobnosti, které utvářely politický a společenský život Brna ve 20. století. Stručné biografie představují přední představitele a představitelky německé sociální demokracie, oceňují jejich přínos k demokracii, sociální spravedlnosti a vzdělání a zároveň přibližují jejich osudy za nacismu a během vyhnání. Cílem výstavy je uchovat jejich úsilí o humanismus a politickou odpovědnost živé.

Brünn/Brno 1930

Beispiele / Příklady

Elisabeth Czech wurde 1886 in Brünn geboren. Sie engagierte sich vor dem Ersten Weltkrieg im sozialdemokratischen Landesfrauenkomitee Mähren und in der Organisation Kinderfreunde. 1942 wurde sie mit ihrem Mann Ludwig Czech nach Theresienstadt deportiert, wo er starb. Sie überlebte Holocaust und Krieg, ging danach nach London und zog 1972 nach Wien. Dort lebte sie in einem Seniorenheim und starb 1973.

Elisabeth Czech se narodila v roce 1886 v Brně. Před první světovou válkou byla aktivní v sociálnědemokratickém zemském ženském výboru na Moravě a v organizaci Přátele dětí. Roku 1942 byla spolu s manželem Ludwigem Czechem deportována do Terezína, kde její muž zemřel. Sama přežila holocaust i válku, poté odešla do Londýna a v roce 1972 se přestěhovala do Vídně. Tam žila v domově seniorů a v roce 1973 zemřela.

Dr. Ludwig Czech, 1870 in Lemberg geboren, war der führende deutsche Sozialdemokrat in Brünn. Als Parteivorsitzender der DSAP bekannte er sich zur Tschechoslowakei und setzte auf Reformpolitik. 1929 wurde er Minister für Soziale Fürsorge, Arbeit und Gesundheit und reagierte auf die Krise mit der „Czech-Karte“. 1942 wurde er nach Theresienstadt deportiert und starb dort kurz darauf.

Dr. Ludwig Czech, narozený v roce 1870 ve Lvově, byl nejvýznamnějším německým sociálním demokratem v Brně. Jako předseda DSAP (Německá sociálnědemokratická strana dělnická) se hlásil k Československu a prosazoval reformní politiku. 1929 se stal ministrem sociální péče, práce a zdravotnictví a v době krize reagoval na situaci zavedením tzv. „Czechovy karty“. 1942 byl deportován do Terezína, kde krátce poté zemřel.

Siegfried Taub wurde 1876 in Teltsch geboren und zählt zu den wichtigsten sudetendeutschen Sozialdemokraten. Viermal wurde er für die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei ins tschechoslowakische Abgeordnetenhaus gewählt und war dessen Vizepräsident. Viele Jahre gehörte er dem Parteivorstand an, von 1924 bis 1938 war er Generalsekretär. Zuvor engagierte er sich beim Aufbau des Krankenkassenwesens in Mähren und leitete die Brünnener Bezirkskrankenkasse. Ab 1933 war er führend in der Flüchtlingshilfe tätig. 1939 floh er über Prag nach Schweden und später nach New York, wo er 1946 starb.

Siegfried Taub se narodil v roce 1876 v Telči a patří k nejvýznamnějším sudetoněmeckým sociálním demokratům. Čtyřikrát byl zvolen do Poslanecké sněmovny za Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou a působil i jako její místopředseda. Dlouhá léta byl členem vedení strany, v letech 1924–1938 zastával funkci generálního tajemníka. Předtím se podílel na budování zdravotního pojištění na Moravě a vedl brněnskou okresní nemocenskou pokladnu. Od roku 1933 se výrazně angažoval v pomoci uprchlíkům. 1939 uprchl přes Prahu do Švédska a později do New Yorku, kde 1946 zemřel.

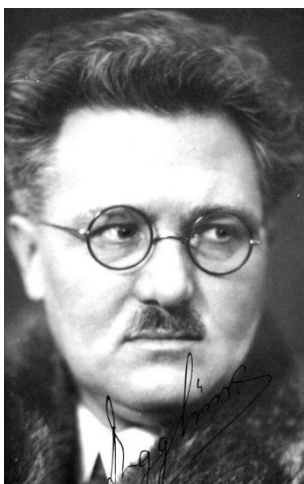
Friedrich Stampfer wurde 1874 in Brünn geboren. Er begann beim Volksfreund, studierte in Wien und Leipzig und schrieb für die Leipziger Volkszeitung. Ab 1902 lebte er in Berlin und arbeitete für den Vorwärts, dessen Chefredakteur er wurde. 1903 gründete er eine Presseagentur. Im Ersten Weltkrieg diente er als Soldat, wurde jedoch 1916 ausgemustert. Von 1920 bis 1933 war er Reichstagsabgeordneter und SPD-Vorstandsmitglied. Nach 1933 floh er ins Exil, wirkte am Neuen Vorwärts mit und emigrierte 1940 in die USA. Nach dem Krieg kehrte er zurück und starb 1957.

Friedrich Stampfer se narodil v roce 1874 v Brně. Začínal v redakci listu *Volksfreund*, studoval ve Vídni a Lipsku a psal pro *Leipziger Volkszeitung*. Od roku 1902 žil v Berlíně a pracoval pro deník *Vorwärts*, kde se stal šéfredaktorem. 1903 založil tiskovou agenturu. V první světové válce sloužil jako voják, ale v roce 1916 byl z armády propuštěn. V letech 1920–1933 byl poslancem říšského sněmu a členem vedení SPD (Sociálně demokratická strana Německa). Po roce 1933 odešel do exilu, podílel se na vydávání *Nového Vorwärts* a v roce 1940 emigroval do Spojených států. Po válce se vrátil a zemřel v roce 1957.

Wilhelm Nießner war einer der bedeutendsten Brüner Sozialdemokraten. Er wurde 1873 bei Wischau geboren und erlernte den Beruf des Schriftsetzers. Später arbeitete er für die sozialdemokratische Tageszeitung *Volksfreund* und wurde Redakteur. Ab 1897 gehörte er dem Vorstand der mährischen Partei an, 1907 wurde er in den Reichsrat gewählt. In der Tschechoslowakei vertrat er die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei im Senat und war auch im Parteivorstand aktiv. Von 1920 bis 1926 war er Vizepräsident des Senats. Ende der 1930er zog er sich aus der Politik zurück. Nießner starb 1953 in Brünn.

Wilhelm Nießner patřil k nejvýznamnějším brněnským sociálním demokratům. Narodil se v roce 1873 u Vyškova a vyučil se sazečem. Později pracoval pro sociálnědemokratický deník *Volksfreund* a stal se jeho redaktorem. Od roku 1897 byl členem vedení moravské strany, v roce 1907 byl zvolen do říšské rady. V Československu zastupoval Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou v Senátu a byl aktivní i ve vedení strany. V letech 1920–1926 byl místopředsedou Senátu. Koncem 30. let se stáhl z politiky. Nießner zemřel 1953 v Brně.

Guido Glück wurde 1882 im italienischen Barco geboren, wuchs jedoch in Mähren auf. In Brünn besuchte er ein deutsches Gymnasium, studierte in Wien und Graz und arbeitete anschließend als Lehrer in Lundenburg. 1910 wechselte er an ein Brüner Gymnasium. In der Tschechoslowakei war er Theaterkritiker und gründete die Zeitschrift *Die Rampe*. Als Mitglied der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei zog er sich 1933 aus der Politik zurück, unterstützte jedoch Flüchtlinge aus dem Dritten Reich. Aufgrund seiner antifaschistischen Haltung wurde er nach dem Krieg nicht vertrieben. Glück starb 1954 in Brünn.

Guido Glück se narodil v roce 1882 v italském Barcu, ale vyrůstal na Moravě. V Brně navštěvoval německé gymnázium, studoval ve Vídni a Štýrském Hradci a poté působil jako učitel v Břeclavi. V roce 1910 nastoupil na brněnské gymnázium. V Československu byl divadelním kritikem a založil časopis *Die Rampe*. Jako člen Německé sociálnědemokratické strany dělnické se v roce 1933 stáhl z politiky, ale podporoval uprchlíky z Třetí říše. Díky svému antifašistickému postoji nebyl po válce vyhnán. Glück zemřel v roce 1954 v Brně.

Ferdinand Löw wurde 1880 oder 1881 geboren. Er besaß eine Getränkefirma und erwarb sich den Ruf eines „Anwalts der Armen“. Für die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei saß er im Brünner Stadtrat. Er war vor allem aber auch aktiv im Bund proletarischer Freidenker, der für einen laizistischen Staat eintrat. Man lehnte den Einfluss der Kirche in der Gesellschaft ab und Löw gründete in Brünn ein Heim für konfessionslose Kinder. Löw war darüber hinaus der Gründer einer Brünner Ortsgruppe des Verbandes sozialdemokratischer Gewerbetreibender. Er starb 1934.

Otto Heller wurde 1897 in Brünn geboren. 1919 schloss er sich in Teplitz-Schönau der Sozialdemokratischen Jugend an, wandte sich jedoch bald der kommunistischen Opposition zu. Nach der Spaltung beteiligte er sich an der Reichenberger Linken und an der Gründung der deutschen Sektion der KPČ. 1926 wurde er ausgewiesen. Ab 1933 lebte er in der Schweiz, später in Paris und zeitweise in Spanien. 1941 wurde er vom Vichy-Regime inhaftiert, 1943 von der Gestapo verhaftet und starb 1945 im KZ Ebensee.

Leo Hübel wurde 1904 in Brünn geboren und war Elektriker. Mit 16 trat er der Sozialistischen Jugend bei, später auch der DSAP und den Naturfreunden. 1928 gründete er in seiner Gewerkschaft die Brünner Elektrikergruppe. Nach 1945 wurde er nach Österreich vertrieben; der Marsch nach Pohrlitz forderte viele Opfer. Er lebte zunächst in Wien, dann in München und ging 1948 nach Schweden. Dort lebte er in Skultuna und engagierte sich in der Treuegemeinschaft sudetendeutscher Sozialdemokraten.

Ferdinand Löw se narodil v roce 1880 nebo 1881. Vlastnil nápojářskou firmu a získal pověst „advokáta chudých“. Za Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou zasedal v brněnském městském zastupitelstvu. Významně se angažoval také ve Svazu proletářských volnomyšlenkářů, který usiloval o sekulární stát. Odmítal vliv církve na společnost a v Brně založil domov pro děti bez vyznání. Löw byl rovněž zakladatelem brněnské místní skupiny Svazu sociálnědemokratických živnostníků. Zemřel v roce 1934.

Otto Heller se narodil v roce 1897 v Brně. 1919 se v Teplicích-Šanově připojil k Socialistické mládeži, brzy se však obrátil ke komunistické opozici. Po rozkolu se zapojil do *Liberecké levice* a spoluzakládal německou sekci KSČ. V roce 1926 byl vyhoštěn. Od roku 1933 žil ve Švýcarsku, později v Paříži a krátce také ve Španělsku. 1941 byl internován režimem ve Vichy, 1943 zatčen gestapem a v roce 1945 zemřel v koncentračním táboře Ebensee.

Leo Hübel se narodil v roce 1904 v Brně a byl elektrikářem. V šestnácti letech vstoupil do Socialistické mládeže, později i do DSAP (Německá sociálnědemokratická strana dělnická) a do spolku Přátel přírody. 1928 založil v rámci svého odborového svazu brněnskou skupinu elektrikářů. Po roce 1945 byl vyhnán do Rakouska; pochod do Pohořelic si vyžádal mnoho obětí. Nejprve žil ve Vídni, poté v Mnichově a v roce 1948 odešel do Švédska. Tam žil ve Skultuně a angažoval se v organizaci věrných sudetoněmeckých sociálních demokratů (Treuegemeinschaft sudetendeutscher Sozialdemokraten).

Marie Kahay wurde 1888 in Wien geboren. Sie arbeitete als Angestellte. Viele Jahre war sie Mitglied des Kreisvorstands Brünn der DSAP. Sie war zudem Ersatzmitglied des Parteivorstands und kandidierte auch zum Tschechoslowakischen Abgeordnetenhaus. Hauptsächlich engagierte sie sich aber in der sozialdemokratischen Frauenorganisation. Sie war Vorsitzende des Brünner Kreisverbands und über viele Jahre Mitglied im Gesamtvorstand der Organisation.

Rudolf Korn wurde 1890 in Brünn geboren. Nach der Fachschule und fand er Anschluss an den Verband jugendlicher Arbeiter Österreichs. Ab 1910 arbeitete er für das Brünner Volkswarenhaus. Im Ersten Weltkrieg war er Soldat. Später ging er nach Bodenbach wo er Direktor des Warenhauses der Großhandelseinkaufsgenossenschaft wurde. Wiederholt hielt er Vorträge zum Genossenschaftswesen. Nach dem Münchener Abkommen floh er nach Brünn. Korn, der aus einer jüdischen Familie stammte, gelangte noch Ende 1939 nach Palästina. Nach zwei Jahren in einem Flüchtlingslager, arbeitete er als Abteilungsleiter in einem Textilbetrieb. Korn starb 1966 in Kiriath Bialik.

Dr. Karel Lamač wurde 1896 in Brünn geboren. Er studierte in Brünn und Prag und war später als Anwalt tätig. Er fand Anschluss an die Sozialdemokratie und saß im Vorstand der Brünner Bezirksorganisation. Er schrieb für das Brünner Parteiblatt *Volksfreund* und war Vorsitzender der Sozialwissenschaftlichen Vereinigung in der Tschechoslowakei. Die Nationalsozialisten entzogen ihm die Anwaltszulassung und sperrten ihn u.a. in den Brünner Kasematten ein. Als Antifaschist anerkannt, ging Lamač nach Wien und schloss sich hier der SPÖ an.

Marie Kahay se narodila v roce 1888 ve Vídni. Pracovala jako úřednice. Dlouhá léta byla členkou okresního vedení Německé sociálnědemokratické strany dělnické v Brně. Byla také náhradní členkou stranického vedení a kandidovala do Československé poslanecké sněmovny. Nejvíce se však angažovala v sociálnědemokratické ženské organizaci. Předsedala brněnskému okresnímu svazu a řadu let byla členkou celostátního vedení této organizace.

Rudolf Korn se narodil v roce 1890 v Brně. Navštěvoval odbornou školu a zapojil se do Svazu mladých dělníků Rakouska. Od roku 1910 pracoval pro brněnský lidový obchodní dům. Za první světové války sloužil jako voják. Později odešel do severočeských Podmokel, kde byl ředitelem obchodního domu Velkoobchodní nákupní družstevní společnosti. Opakovaně přednášel o družstevnictví. Po Mnichovské dohodě uprchl zpět do Brna. Korn, který pocházel z židovské rodiny, se ještě koncem roku 1939 dostal do Palestiny. Dva roky strávil v uprchlickém táboře. Poté pracoval jako vedoucí oddělení v textilním podniku. Zemřel v roce 1966 v Kirjat Bialiku.

Dr. Karel Lamač se narodil v roce 1896 v Brně. Studoval práva v Brně a Praze a později působil jako advokát. Navázal kontakty se sociální demokracií a byl členem výboru brněnské okresní organizace. Přispíval do brněnského stranického listu *Volksfreund* a byl předsedou Sociálněvědeckého spolku v Československu. Po vzniku Protektorátu byl Lamač spolu s dalšími vězňem v brněnských kasematech. Nacisté mu odebrali advokátní licenci. Po válce byl uznán jako antifasista. Lamač odešel do Vídně, kde se připojil ke SPÖ (Sociálnědemokratická strana Rakouska).

Julie Hackenberg wurde 1887 oder 1888 in Mähren geboren. Als junge Frau kam sie als Handelsangestellte nach Brünn und trat der dortigen Organisation der Handelsgehilfen bei. Sie trat der Sozialdemokratischen Partei bei und beteiligte sich an der Gründung einer sozialdemokratischen Frauenorganisation in Brünn 1907. Im Ersten Weltkrieg war sie für die Fürsorge tätig. In diesen Jahren lernte sie ihren Mann Theodor kennen – auch er ein bedeutender Sozialdemokrat. Nach dem Krieg kam sie nach Prag und war Mitglied im Bezirksvorstand der Partei. Hackenberg starb 1935 an einer schweren Krankheit.

Alfred Liebreich wurde 1902 in Brünn geboren und war Kaufmann. In einem Arbeiterturnverein engagierte er sich als Vorturner und Kinderwart und nahm an Arbeiterolympiaden teil. 1930 zog er nach Aussig und wurde Vorsitzender der sozialdemokratischen Kinderorganisation Falken. Ab 1933 arbeitete er für die Bezirkskrankenkasse und gründete mit Vaša Hochmann ein politisches Kabarett. Nach dem Krieg kam er nach Bayern, arbeitete in Regensburg bei der AOK, war in der Arbeiterwohlfahrt aktiv und SPD-Stadtrat. 1971 erhielt er das Bundesverdienstkreuz.

Karl Aulehla wurde 1902 geboren. 1930 schloss er sich der Brünner deutschen Sozialdemokratie an. Im Zuge der Vertreibung kam er nach Niederweisel bei Butzbach. Hier wurde er zum Vorsitzenden der SPD und zum Gemeindevorsteher. Er war zudem Kreisvorsitzender der Sudetendeutschen Landsmannschaft und des Heimatverbands Bruna. 1954 gründete er in Niederweisel eine Ortsgruppe der Seliger-Gemeinde.

Julie Hackenberg se narodila v roce 1887 nebo 1888 na Moravě. Jako mladá žena přišla do Brna jako obchodní úřednice a vstoupila do místní organizace obchodních pomocníků. Vstoupila do Sociálně demokratické strany a spolupodílela se na založení sociálnědemokratické ženské organizace v Brně v roce 1907. Za první světové války pracovala v sociální péči. V těchto letech poznala svého manžela Theodora – rovněž významného sociálního demokrata. Po první světové válce odešla do Prahy a byla členkou okresního vedení strany. Hackenberg zemřela v roce 1935 na závažnou nemoc.

Alfred Liebreich se narodil v roce 1902 v Brně a byl obchodníkem. V dělnickém tělocvičném spolku působil jako cvičitel a vedoucí dětí a účastnil se dělnických olympiád. 1930 odešel do Ústí nad Labem a stal se předsedou sociálnědemokratické dětské organizace Falken. Od roku 1933 pracoval pro okresní nemocenskou pokladnu a spolu s Vašou Hochmannem založil politický kabaret. Po válce přišel do Bavorska, pracoval v Řezně pro AOK (Všeobecná místní zdravotní pojišťovna), byl aktivní v dělnické pomoci a zastupoval SPD (Sociálnědemokratická strana Německa) v městském zastupitelstvu. 1971 obdržel Spolkový záslužný kříž.

Karl Aulehla se narodil v roce 1902. 1930 se připojil k brněnské německé sociální demokracii. V rámci vyhnání přišel do Niederweiselu u Butzbachu. Tam se stal předsedou SPD (Sociálnědemokratická strana Německa) a starostou obce. Byl také okresním předsedou Sudetoněmeckého krajanského sdružení a Svazu rodáků z Brna. 1954 založil v Niederweiselu místní skupinu Seliger-Gemeinde.

Heinrich Groag wurde 1893 in Olmütz geboren. Im Ersten Weltkrieg war er Soldat. Es folgte ein Studium der Rechte und Groag wurde Konzipient in der Kanzlei des sozialdemokratischen Politikers Ludwig Czech. Er trat der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei bei. Als Anwalt vertrat er später unter anderem Přemysl Pitter und Karel Čapek. Groag starb 1973 in Brunn.

Edmund Pipal wurde 1877 geboren. Er war gelernter Maschinenmeister und Buchdrucker. Ab 1905 gehörte er dem Vorstand der mährischen Parteiorganisation an. In der Tschechoslowakei war er lange Vorsitzender der Kreisorganisation Brunn der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei. Er war auch Mitglied im Stadtrat. In der tschechischen Konsumgenossenschaft *Včela* fungierte er als stellvertretender Vorsitzender.

Friedrich Tramer wurde 1886 im schlesischen Bielitz geboren. Er studierte in Wien Philologie und Philosophie und arbeitete an verschiedenen Orten als Lehrer. 1913 kam er nach Karlsbad und wurde hier Mitarbeiter der sozialdemokratischen Tageszeitung *Volkswille*. Tramer, der aus einer jüdischen Familie stammte, floh 1938 vor den Nationalsozialisten über Budweis nach Brunn. Später wurde er ins Ghetto Theresienstadt verschleppt. 1945 wurde er befreit. Tramer starb 1967 in Brunn.

Eugenie Hrabal war von Beruf Schuldirektorin. In der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei gehörte sie über viele Jahre dem Bezirksvorstand Brunn an. Wiederholte Male kandidierte sie für ihre Partei zum Senat.

Heinrich Groag se narodil v roce 1893 v Olomouci. Za první světové války sloužil jako voják. Následně vystudoval práva a stal se koncipientem v advokátní kanceláři sociálnědemokratického politika Ludwiga Czecha. Vstoupil do Německé sociálnědemokratické dělnické strany. Jako advokát později zastupoval mimo jiné Přemysla Pittera a Karla Čapka. Groag zemřel 1973 v Brně.

Edmund Pipal se narodil v roce 1877. Vyučil se strojmistrem a tiskařem. Od roku 1905 byl členem vedení moravské stranické organizace. V Československu dlouho předsedal okresní organizaci Německé sociálnědemokratické strany dělnické v Brně. Byl také členem městského zastupitelstva. V české spotřebitelské družstevní společnosti *Včela* působil jako místopředseda.

Friedrich Tramer se narodil v roce 1886 ve slezském Bílovci. Studoval ve Vídni filologii a filozofii a pracoval na různých místech jako učitel. 1913 přišel do Karlových Varů a stal se spolupracovníkem sociálnědemokratického deníku *Volkswille*. Tramer, který pocházel z židovské rodiny, uprchl v roce 1938 před nacisty přes České Budějovice do Brna. Později byl deportován do ghetta Terezín. 1945 byl osvobozen. Tramer zemřel v roce 1967 v Brně.

Eugenie Hrabal byla ředitelkou školy. V Německé sociálnědemokratické straně dělnické byla dlouholetou členkou okresního vedení v Brně. Opakovaně kandidovala za stranu do Senátu.

Matthias Eldersch wurde 1869 in Brünn geboren. Früh fand er Anschluss an die Sozialdemokratie und gehörte seit 1894 dem Vorstand der Organisation in Mähren an. 1901 und 1907 wurde er in den Reichsrat gewählt. Ab 1906 war er auch Mitglied des Mährischen Landtags. 1911 ging Eldersch nach Wien. Im Ersten Weltkrieg war er Direktor des Wiener Ernährungsamts. 1919 und 1920 fungierte er als Staatssekretär des Innern. Er war zudem Nationalratspräsident und Direktor der Hammerbrotwerke. Eldersch starb 1931 in Wien. Am Grab sprach mit Ludwig Czech ein anderer Brünner.

Matthias Eldersch se narodil v roce 1869 v Brně. Brzy se zapojil do sociální demokracie a od roku 1894 byl členem vedení organizace na Moravě. V letech 1901 a 1907 byl zvolen do říšské rady. Od roku 1906 byl rovněž členem Moravského zemského sněmu. 1911 se Eldersch přestěhoval do Vídně. Za první světové války byl ředitelem vídeňského úřadu pro zásobování. V letech 1919 a 1920 působil jako státní tajemník vnitra. Byl také předsedou Národní rady a ředitelem *Hammerbrotwerke*. Eldersch zemřel v roce 1931 ve Vídni. Nad jeho hrobem promluvil Ludwig Czech, další Brňan.

Fritz Tejessy wurde 1896 in Brünn geboren, lebte aber in Deutschland. 1933 floh er vor den Nationalsozialisten in die Tschechoslowakei. Für die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei wurde er tätig als Sekretär für die Slowakei. Vor den Nationalsozialisten floh er über Schweden in die USA. Nach dem Zweiten Weltkrieg kam er nach Westdeutschland und übernahm Funktionen in der SPD. Seine wichtigste Rolle aber war die des Leiters des Verfassungsschutzes von Nordrhein-Westfalen in den Jahren 1949 bis 1960. Tejessy starb 1964 in Bonn.

Fritz Tejessy se narodil v roce 1896 v Brně, ale žil v Německu. 1933 uprchl před nacisty do Československa. Za Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou působil jako tajemník pro Slovensko. Před nacisty uprchl přes Švédsko do Spojených států. Po druhé světové válce se vrátil do západního Německa a zastával funkce v SPD (Sociálnědemokratická strana Německa). Nejvýznamnější roli však sehrál jako šéf Úřadu na ochranu ústavy Severního Porýní-Vestfálska v letech 1949 do roku 1960. Tejessy zemřel 1964 v Bonnu.

Theodor Hartwig wurde 1872 in Wien geboren. Als Student fand er Anschluss an die Arbeiterbewegung. Er selbst wurde Lehrer und engagierte sich seit 1905 in der Schulreformbewegung. Er war Redakteur der Zeitschrift *Pädagogische Post*. Für diese politischen Aktivitäten wurde er 1908 nach Brünn versetzt. Hartwig wurde vor allem bekannt für seine Rolle im Bund proletarischer Freidenker. Er stieg letztlich zum Vorsitzenden der Freidenker-Internationale auf. Hartwig starb 1958 in Brünn.

Theodor Hartwig se narodil v roce 1872 ve Vídni. Jako student se zapojil do dělnického hnutí. Sám se stal učitelem a od roku 1905 se angažoval v reformě školství. Byl redaktorem časopisu *Pädagogische Post* (Pedagogická pošta). Pro své politické aktivity byl v roce 1908 přeložen do Brna. Hartwig je znám především svou rolí ve Svazu proletářských volnomyšlenkářů. Nakonec se stal předsedou Mezinárodní organizace volnomyšlenkářů. Hartwig zemřel v roce 1958 v Brně.

Leo Zahel wurde 1905 in Wagstadt geboren. Er schloss sich der Sozialistischen Jugend an und war für diese als Sekretär in Troppau tätig. Die selbe Funktion übte er für den Troppauer Bezirk der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei aus. Von 1937 bis 1945 arbeitete Zahel in einer Brünner Maschinenfabrik. Nach Kriegsende wurde er, wie seine Familie, nach Österreich vertrieben. Hier schloss er sich der SPÖ an und arbeitete als Sekretär der Interessengemeinschaft volksdeutscher Heimatvertriebener. Er gehörte zu den Gründern der Seliger-Gemeinde in Österreich und stand dieser Organisation später auch vor. Zahel starb 1963 in Wien.

Leo Zahel se narodil v roce 1905 ve Vítkově. Připojil se k Socialistické mládeži a působil jako její tajemník v Opavě. Stejnou funkci zastával v opavském okrese Německé sociálnědemokratické strany dělnické. V letech 1937–1945 pracoval Zahel v brněnské strojírně. Po skončení války byl spolu s rodinou pěšky vyhnán do Rakouska. Tam vstoupil do SPÖ (Sociálnědemokratická strana Rakouska) a působil jako tajemník Sdružení vysídlených německých krajanů. Patřil k zakladatelům Seliger-Gemeinde v Rakousku a později tuto organizaci také vedl. Zahel zemřel v roce 1963 ve Vídni.

Theodor Dietl wurde 1891 in Brünn geboren. Von 1921 bis 1938 war er Vorsitzender des Touristenvereins Naturfreunde. Er ging nach Aussig und war tätig als Verbandssekretär des Transportarbeiterverbands. Er war dann Vorsitzender der Aussiger Bezirkskrankenkasse und Buchhalter der Aussiger Arbeiterbäckerei. Dielt starb im April 1939 in Aussig.

Theodor Dietl se narodil v roce 1891 v Brně. V letech 1921–1938 byl předsedou spolku Přátel přírody. Odešel do Ústí nad Labem a působil jako svazový tajemník Svazu dopravních dělníků. Poté byl předsedou ústecké okresní nemocenské pokladny a účetním ústecké dělnické pekárny. Dietl zemřel v dubnu 1939 v Ústí nad Labem.

Karl Leuthner wurde 1869 in Brünn geboren. Er fand Anschluss an die Sozialdemokratie und arbeitete als Redakteur für die Wiener Arbeiter-Zeitung. Ab 1911 vertrat er seine Partei als Abgeordneter im Wiener Reichsrat. Leuthner starb 1944 in Wien.

Karl Leuthner se narodil v roce 1869 v Brně. Zapojil se do sociální demokracie a pracoval jako redaktor vídeňského listu *Arbeiter-Zeitung*. Od roku 1911 zastupoval stranu jako poslanec ve vídeňské říšské radě. Leuthner zemřel 1944 ve Vídni.

Matthias Wellan wurde 1882 geboren. Er war tätig als Sekretär des Kreisverbands Brünn der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei und gehörte in den 30er Jahren auch dem Parteivorstand an. Seine Partei vertrat er auch in einer Wahlperiode im tschechoslowakischen Senat. Wellan starb 1964 in Brünn.

Matthias Wellan se narodil v roce 1882. Působil jako tajemník okresního svazu Německé sociálnědemokratické strany dělnické v Brně a ve 30. letech byl členem vedení strany. Stranu zastupoval také v jednom volebním období v československém Senátu. Wellan zemřel v roce 1964 v Brně.

Walter Rosenzweig wurde 1909 oder 1910 geboren. Er lernte an der Deutschen Handelsakademie in Brünn und fand im Anschluss eine Stelle in einer Zementfabrik in Malmeritz. Nach seinem Militärdienst arbeitete er für die Firma Perutz in Kunau. Hier engagierte er sich in der Sozialistischen Jugend und der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei. Am 26. November 1935 wurde Rosenzweig von einem fanatischen Anhänger der Sudetendeutschen Partei erschossen.

Walter Rosenzweig se narodil v letech 1909 nebo 1910. Studoval na Německé obchodní akademii v Brně a poté pracoval v cementárně v Maloměřicích. Po vojenské službě působil ve firmě Perutz v Kunicích. Zde se angažoval v Socialistické mládeži a Německé sociálnědemokratické straně dělnické. Dne 26. listopadu 1935 byl Rosenzweig zastřelen fanatickým přívržencem Sudetoněmecké strany.

Narziss Kammler wurde am 28. Januar 1878 geboren. Er war Direktor der Deutschen Bürgerschule in Neutitschein und sein Schwerpunkt war die Bildungspolitik. Er gehörte über Jahre der Zentralstelle für Bildungswesen beim Parteivorstand der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei an. Im Verband sozialdemokratischer Lehrer war er im Mitglied des Landesvorstands Mähren-Schlesien und im Gesamtvorstand dieser Berufsorganisation.

Otto Katschinka wurde 1876 in Wien geboren. Er stammte aus einer Lehrerfamilie und schlug auch diese Laufbahn ein. 1901 zog er nach Brünn und war hier ab 1901 als Volksschullehrer tätig. Für die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei saß er im Stadtrat und war von 1920 bis 1935 als stellv. Bürgermeister tätig. Katschinka starb 1948 in Brünn.

Leopold Kopka wurde 1893 in Brünn geboren. Er war Elektromonteur. Er war vor allem aber auch der Vorsitzende des Bundes deutscher Bühnenangestellten. Für die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei kandidierte er mehrmals zum tschechoslowakischen Parlament.

Johannes Kundelius wurde 1885 geboren. Er lebte in Brünn und war aktiv in der Ortsgruppe des Verbandes der Eisenbahner. Im Touristenverein Naturfreunde war er Vorsitzender der Landesorganisation Mähren. Nach der Vertreibung lebte Kundelius in Augsburg. Hier starb er 1964.

Narziss Kammler se narodil 28. ledna 1878. Byl ředitelem Německé měšťanské školy v Novém Jičíně a zaměřoval se na oblast vzdělávací politiky. Dlouhá léta působil v ústředí pro školství při vedení Německé sociálnědemokratické strany dělnické. Ve Svazu sociálnědemokratických učitelů byl členem zemského výboru Morava-Slezsko a celostátního vedení této profesní organizace.

Otto Katschinka se narodil v roce 1876 ve Vídni. Pocházel z učitelské rodiny a následoval tuto profesní dráhu. V roce 1901 přišel do Brna a působil zde jako učitel na obecné škole. Za Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou byl členem městského zastupitelstva a v letech 1920–1935 zastával funkci místopředsedy. Katschinka zemřel v roce roku 1948 v Brně.

Leopold Kopka se narodil v roce 1893 v Brně. Byl elektromontérem. Především však působil jako předseda Svazu německých divadelních zaměstnanců. Za Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou opakovaně kandidoval do československého parlamentu.

Johannes Kundelius se narodil v roce 1885. Žil v Brně a byl aktivní v místní skupině Svazu železničářů. Ve spolku *Přátel přírody* byl předsedou zemské organizace Moravy. Po vyhnání žil Kundelius v Augsburgu, kde v roce 1964 zemřel.

Bruno Rother wurde 1904 in Brünn geboren. 1919 wurde er Mitglied und später Funktionär der Sozialistischen Jugend. 1923 schloss er sich der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei an und diente dieser als Vorsitzender der Kreisorganisation Brünn. Er war auch aktiv in der Brünner Einheit der Republikanischen Wehr. 1939 emigrierte Rother vor den Nationalsozialisten nach Schweden. 1950 ging er in die USA und auch hier schloss er sich sozialdemokratischen Organisationen an.

Josef Schramek wurde 1897 in Teplitz-Schönau geboren. Er engagierte sich in der Sozialistischen Jugend. Schramek arbeitete für die Brünner Bezirkskrankenkasse und schrieb zudem für den Brünner Volksfreund, die sozialdemokratische Tageszeitung. Nach 1934 half er den aus Österreich in Brünn eintreffenden Flüchtlingen. Schramek starb Anfang der 1980er Jahre in Brünn.

Johann Zdražil wurde 1874 geboren. Er fand Anschluss an die Angestelltengewerkschaften und leite etwa die Brünner Geschäftsstelle des Allgemeinen Angestelltenverbandes. In der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei war er lange Jahre Mitglied im Brünner Kreisverband.

Dr. Ernst Bloch war Lehrer in Brünn. Im sozialdemokratischen Arbeiter-Abstinenter-Bund stand er der Brünner Ortsgruppe vor und war stellv. Vorsitzender der Landesorganisation Mähren-Schlesien.

Theodor Schuster wurde 1870 in Neutitschein geboren. Er war studierter Jurist und als Richter tätig. Er setzte sich für eine Abschaffung der Todesstrafe ein. Er gehörte dem Bezirksvorstand der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei in Brünn an. Schuster war der Vater von Dora Müller. Er starb 1958 in Brünn.

Bruno Rother se narodil v roce 1904 v Brně. 1919 vstoupil do Socialistické mládeže a později se stal jejím funkcionářem. 1923 vstoupil do Německé sociálnědemokratické strany dělnické a stal se předsedou okresní organizace v Brně. Byl také aktivní v brněnské jednotce Republikánské obrany. 1939 emigroval před nacisty do Švédska. 1950 odešel do Spojených států a zapojil se do sociálnědemokratických organizací.

Josef Schramek se narodil v roce 1897 v Teplicích-Šanově. Angažoval se v Socialistické mládeži. Schramek pracoval pro brněnskou okresní nemocenskou pokladnu a přispíval do brněnského *Volksfreund*, sociálnědemokratického deníku. Po roce 1934 pomáhal uprchlíkům přicházejícím z Rakouska do Brna. Schramek zemřel počátkem 80. let v Brně.

Johann Zdražil se narodil v roce 1874. Zapojil se do odborových svazů zaměstnanců a vedl například brněnskou pobočku Všeobecného svazu zaměstnanců. V Německé sociálnědemokratické straně dělnické byl dlouholetým členem okresního svazu v Brně.

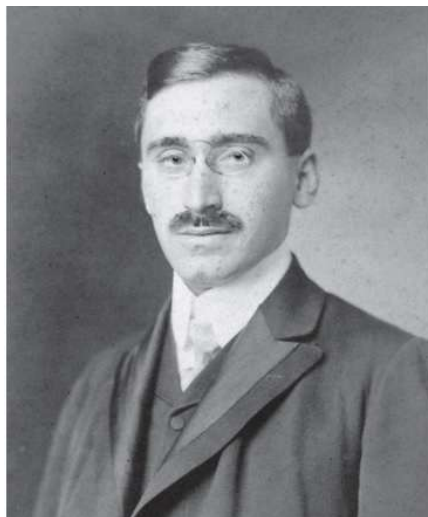
Dr. Ernst Bloch byl učitelem v Brně. V sociálnědemokratickém dělnickém svazu abstinentů vedl brněnskou místní skupinu a byl místopředsedou zemské organizace Morava-Slezsko.

Theodor Schuster se narodil v roce 1870 v Novém Jičíně. Vystudoval práva a působil jako soudce. Usiloval o zrušení trestu smrti. Byl členem okresního výboru Německé sociálnědemokratické dělnické strany v Brně. Schuster byl otcem Dory Müller. Zemřel v roce 1958 v Brně.

Leopold Winarsky wurde 1873 in Brünn geboren. Ab 1907 gehörte er dem Büro der Konferenz sozialistischer Jugendorganisationen an. Ab demselben Jahr vertrat er die Sozialdemokratie im Reichsrat. Winarsky starb 1915 in Wien.

Leopold Winarsky se narodil v roce 1873 v Brně. Od roku 1907 byl členem kanceláře Konference socialistických mládežnických organizací. Ve stejném roce začal zastupovat sociální demokracii v říšské radě. Winarsky zemřel v roce 1915 ve Vídni.

Hugo Iltis war ein aus Brünn stammender Genetiker, Botaniker und Sozialdemokrat. Er verehrte Gregor Mendel, organisierte 1910 das Mendel-Denkmal und gründete das Gregor-Mendel-Museum. 1920 rief er die Volkshochschule Brünn ins Leben, die er bis 1938 leitete. Als früher Kritiker des Rassismus wandte er sich in Schriften wie "Der Mythos von Blut und Rasse" entschieden gegen die NS-Ideologie. 1938 emigrierte er mit seiner Familie in die USA, gründete dort ein neues Mendel-Museum und starb 1952 in Fredericksburg.

Hugo Iltis byl brněnský genetik, botanik a sociální demokrat. Uctíval Gregora Mendela, v roce 1910 organizoval postavení Mendelova pomníku a založil Gregor-Mendelovo muzeum. 1920 založil brněnskou lidovou univerzitu, kterou vedl až do roku 1938. Jako raný kritik rasismu se ve svých spisech, například „Mýtus krve a rasy“, rozhodně stavěl proti nacistické ideologii. 1938 emigroval s rodinou do Spojených států, kde založil nové Mendelovo muzeum a v roce 1952 zemřel ve Fredericksburgu.

Gustav Schweitzer wurde 1890 geboren. Während seines Studiums in Wien schloss er sich sozialistischen Studentenkreisen an. Ab 1930 unterrichtete er am Brünner Mädchengymnasium. Er gehörte dem Kreisvorstand Brunn der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei an. Schweitzer machte sich aber vor allem einen Namen als Vorsitzender der Kinderfreunde. Er starb 1956 in Brunn.

Gustav Schweitzer se narodil v roce 1890. Během studií ve Vídni se zapojil do socialistických studentských kruhů. Od roku 1930 učil na brněnském dívčím gymnáziu. Byl členem okresního vedení Německé sociálnědemokratické strany dělnické v Brně. Schweitzer se proslavil především jako předseda Přátel dětí. Zemřel v roce 1956 v Brně.

Dora Müller bei der Eröffnung „ihrer“ Ausstellung „Drehscheibe Brunn“ am 15. 05. 1997 im Gespräch mit dem österreichischen Botschafter Dr. Peter Nießner und dem Vertreter der tschechischen Botschaft in Prag Franz Häusler. Foto: Ingeborg Röhring

Dora Müller leitete seit den 1990er Jahren den Kulturverband in Brno und prägte durch ihr Engagement maßgeblich das kulturelle Leben der deutschsprachigen Minderheit in der Stadt. Unter ihrer Leitung entstand das Ausstellungsprojekt „Drehscheibe Brunn“, das Geschichte und Gegenwart der Region miteinander verbindet. Sie förderte den Aufbau einer Bibliothek als Ort des Wissens und Austauschs und initiierte die Anbringung einer Gedenktafel für Ludwig Czech, um

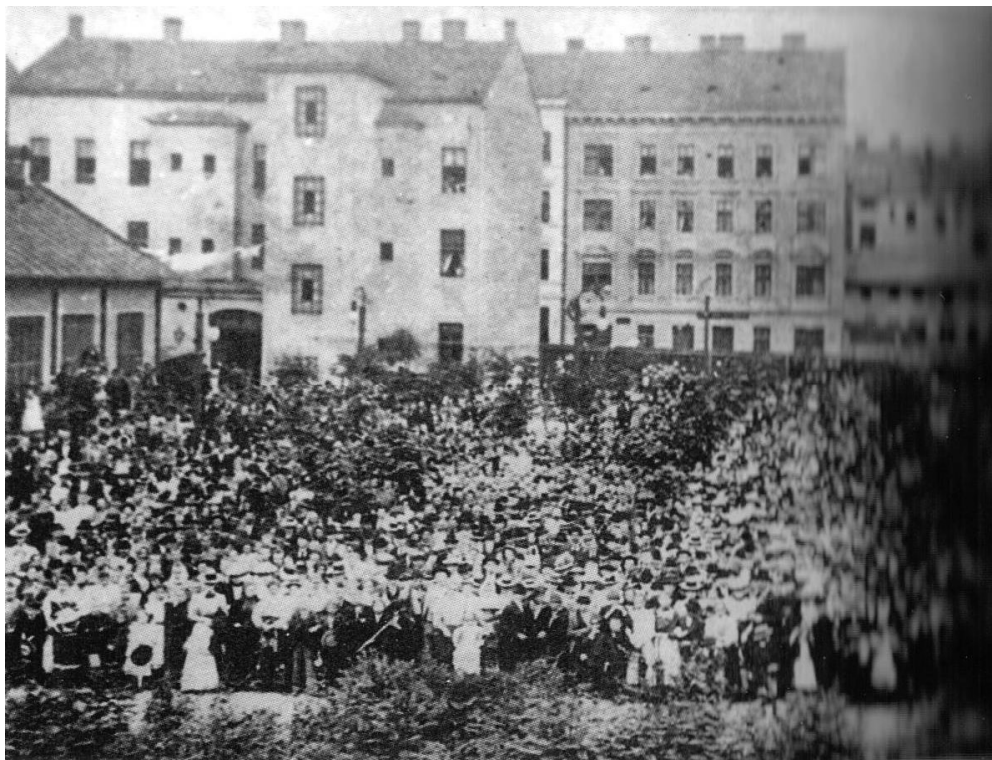
an den bedeutenden Sozialdemokraten und früheren tschechoslowakischen Minister zu erinnern.

Dora Müller od 90. let minulého století vedla Kulturní svaz v Brně a svým nasazením významně ovlivnila kulturní život německy mluvící menšiny ve městě. Pod jejím vedením vznikl výstavní projekt „Drehscheibe Brunn“, který propojuje minulost a současnost regionu. Podporovala vznik knihovny jako místa poznání a setkávání a iniciovala umístění pamětní desky Ludwigu Czechovi na připomínku významného sociálního demokrata a bývalého československého ministra.

Schlussbetrachtung / Závěrečná reflexe

Die Ausstellung „Czech und seine Deutschen – Lebensbilder Brünner Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten“ verdeutlicht eindrucksvoll, welchen bedeutenden Beitrag Brünner Sozialdemokratinnen und Sozialdemokraten zur demokratischen und sozialen Entwicklung Mitteleuropas leisteten. Ihre Lebenswege erzählen von Engagement, Mut und Menschlichkeit – aber auch von Verfolgung, Exil und Verlust. Zugleich erinnert die Ausstellung daran, dass politische Verantwortung, Solidarität und Bildung zentrale Werte sind, die über Generationen hinweg verbinden und für die Zukunft bewahrt werden müssen.

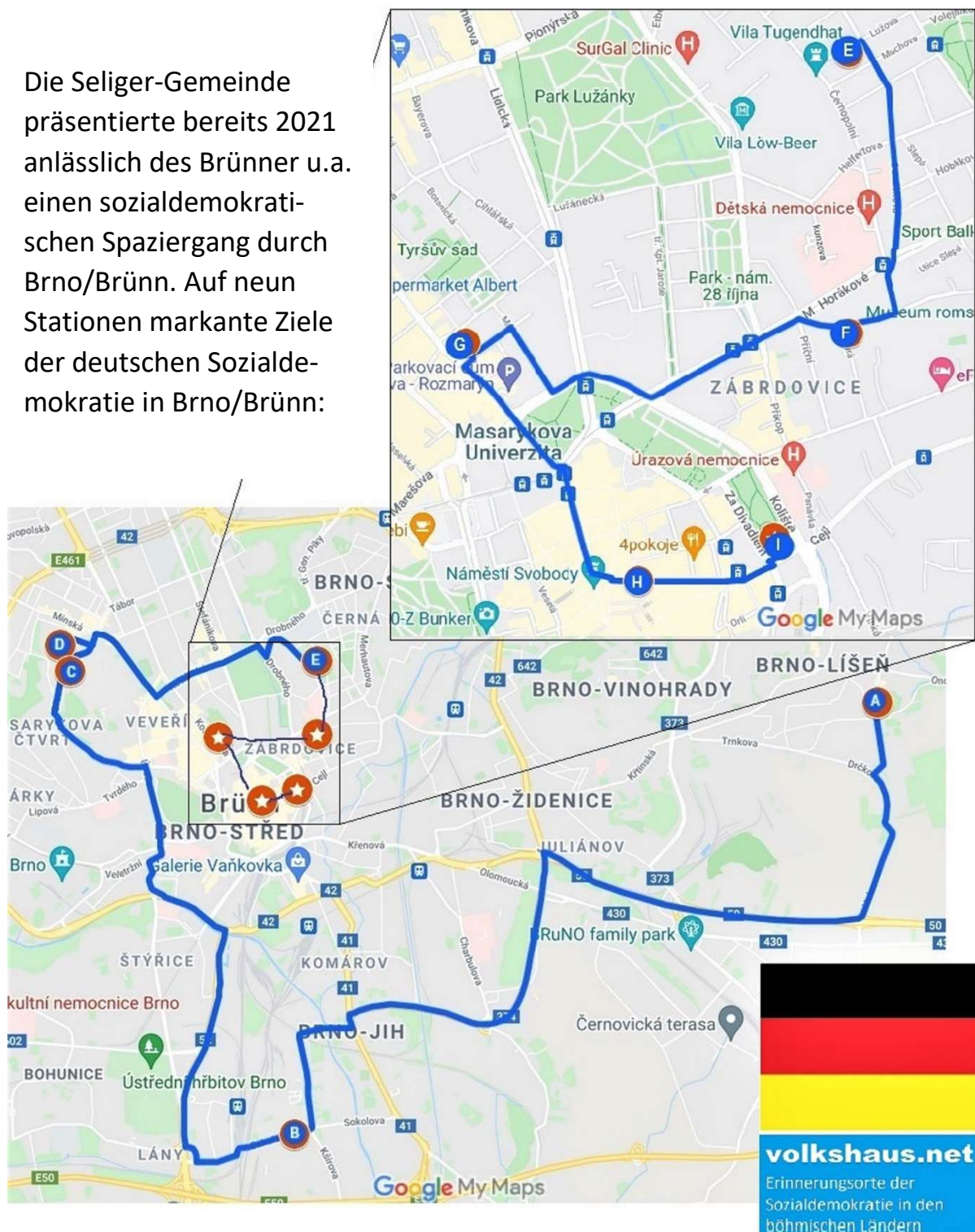
Výstava „Czech a jeho Němci – Životní příběhy brněnských sociálních demokratů a demokratek“ působivě dokládá, jak významný podíl měli brněnští sociální demokraté a demokratky na demokratickém a sociálním rozvoji střední Evropy. Jejich osudy svědčí o angažovanosti, odvaze a lidskosti – ale také o pronásledování, exilu a ztrátě. Výstava zároveň připomíná, že politická odpovědnost, solidarita a vzdělání jsou klíčové hodnoty, které spojují generace a je třeba je uchovat i pro budoucnost.

Versammlung vor dem Brünner Arbeiterheim

Ein sozialdemokratischer Spaziergang durch Brno/Brünn

Die Seliger-Gemeinde präsentierte bereits 2021 anlässlich des Brünner u.a. einen sozialdemokratischen Spaziergang durch Brno/Brünn. Auf neun Stationen markante Ziele der deutschen Sozialdemokratie in Brno/Brünn:

Der erste Teil der Tour ist für eine Fahrt mit dem Auto konzipiert, die zweite Hälfte ist schließlich zu Fuß abgehbar. Der erste Punkt der Rundfahrt befindet sich an der Adresse **Belcrediho 5, 628 00 Brno-Líšeň (A)**, dem ehemaligen Flüchtlingslager. Ab dem 25. September 1938 trafen in Líšeň Flüchtlinge aus

dem Sudetenland ein, die sich vor den Nationalsozialisten in Sicherheit bringen wollten. Die meisten kamen aus Nikolsburg und wurden in der örtlichen Jungenschule untergebracht. Viele dieser Flüchtlinge kehrten im Oktober wieder in ihre Heimat zurück. Stattdessen kamen aber nach dem Anschluss des Sudetenlandes an das Dritte Reich weitere Flüchtlinge in die Stadt. Unter diesen Menschen waren zahlreiche Angehörige der sozialdemokratischen Selbstschutzorganisation Republikanische Wehr. Die Gruppe wurde von Karl Windisch angeführt, der versuchte Visa für Paraguay zu organisieren. Dort wollte man eine landwirtschaftliche Genossenschaft gründen. Die Angehörigen der Republikanischen Wehr wurden später nach Vysoké Popovice verlegt, wo sie später von der Gestapo verhaftet wurden.

Die Fahrt geht nun weiter zu der Adresse **Sokolova 8, 619 00 Brno-jih-Horní Heršpice (B)**, hier fand der Brünner Parteitag 1899 statt. Am 29. September 1899 verabschiedete der Parteitag der Sozialdemokratischen Arbeiterpartei Österreichs das so genannte Brünner Nationalitätenprogramm. Formuliert wurde die Forderung des Umbaus der kaiserlichen Monarchie in einen demokratischen Nationalitätenbundesstaates. Dieses Konzept verfolgte die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei auch in der Tschechoslowakischen Republik.

Der nächste Punkt der Tour befindet sich bei der Adresse **Tůmova 2240/8, 616 00 Brno-Žabovřesky (C)**, hier befand sich die Landesstelle Mähren der Bezirksgeschäftsstelle aktivistischer Parteien. Unter dem Eindruck des Aufstiegs der Sudetendeutschen Partei Mitte der 1930er Jahren bemühten sich die sudetendeutschen Demokraten um ein politisches Abkommen mit den tschechischen und slowakischen Mehrheitsparteien. Dies sollte die Not der Weltwirtschaftskrise im Sudetenland mindern und der Sudetendeutschen Partei den Wind aus den Segeln nehmen. Im Februar 1937 kam es zu einer Vereinbarung, laut derer sudetendeutsche Firmen bei der Vergabe von Staatsaufträgen mehr berücksichtigt werden sollten. Als Kontaktstelle für staatliche Organe vor Ort entstanden überall Bezirksgeschäftsstellen aktivistischer Parteien. Die in Brünn wurde durch den Sozialdemokraten Theodor Schuster geleitet.

In unmittelbarer Nähe, bei der Adresse **Králova 643/45, 616 00 Brno-Brno-Žabovřesky (D)**, befand sich das Kaunitz-Wohnheim. Raimund Aschmann wurde am 14. Juni 1883 in Iglau geboren. Er war zunächst Sozialdemokrat, ging dann aber nach 1920 zu den Kommunisten, um 1923 in die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei zurückzukehren. Für die DSAP kandidierte er 1935

für den Senat und 1938 für den Stadtrat. Nach der Besetzung durch die Nationalsozialisten wurde Aschmann verhaftet und in das Brüner Kaunitz-Wohnheim gebracht. Dieses wurde seit 1940 als Gefängnis für politische Gegner der Nationalsozialisten genutzt. Kurz nach seiner Entlassung starb Aschmann am 21. Januar 1944 im Iglauer Krankenhaus an den Haftfolgen.

Nun geht es weiter mit dem Auto zu der Adresse **Lužova 835/10, 613 00 Brno-sever-Černá Pole (E)**, hier wohnte Matthias Wellan. Matthias Wellan (1882-1964) war einer der führenden deutschen Sozialdemokraten Brünns. Ab 1936 vertrat er die Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei im Senat der Tschechoslowakei. Nach der deutschen Besetzung Brünns und der Errichtung des Protektorats Böhmen und Mähren wurde er einige Male verhaftet und im Prager Gefängnis Pankrac inhaftiert.

Von hier an kann die Tour auch zu Fuß fortgesetzt werden. Biegen sie hierfür rechts auf die Durdáková ab. Folgen Sie der Straße bis zu einer großen Kreuzung, auf der Sie sich leicht rechts auf die Černopolní halten. Biegen Sie rechts in die **Francouzská** ein und folgen der Straße zu Nummer **24-26 (F)**. Hier befand sich der Volksfreund. Von 1881 bis 1938 erschien in Brünn die sozialdemokratische Tageszeitung „Volksfreund“, die ihre Leser tagesaktuell über das Geschehen in der Stadt und darüber hinaus informierte. Unter der gleichen Adresse firmierte auch die Organisation Arbeiterfürsorge, eine landesweit tätige sozialdemokratische Wohlfahrtsorganisation. Hier befand sich auch die lokale Volksbuchhandlung. Die Sozialdemokratie sah es als zentrale Aufgabe, ihre Mitglieder zu bilden, um sie im Kampf stark zu machen. Eine große Bedeutung hatten von daher Bücher und Broschüren. Zum Vertrieb solcher Schriften entstanden in größeren Städten eigene Volksbuchhandlungen. In Brünn war dies die Volksbuchhandlung Thurner.

Nun dem Straßenverlauf weiter folgen und in dieselbe Richtung weiter auf der M. Horákové. Dann rechts abbiegen in die Koliště, weiter auf den Moravské nám. Anschließend rechts in die Mášova, links abbiegen in die Mezírka und schließlich rechts auf den **Janáčkovo nám.** zur Nummer **654/2A (G)**. Hier befand sich der Bund der Angehörigen der deutschen Theater. Die deutsche Sozialdemokratie in der Ersten Tschechoslowakischen Republik bestand aus einem System unterschiedlicher Organisation. Neben der Partei, der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei (DSAP), gab es Verbände für Sport, Gesang, Touristik bzw. für die Durchsetzung eines grundsätzlichen Alkoholabstinentismus. Von großer Bedeutung waren darüber hinaus die landesweit bestehenden Konsumvereine mit ihren Verkaufsstellen. Daneben gab es mitglie-

derstarke Gewerkschaftsverbände mit einer langen Tradition, die zurückreichte in die Anfangsjahre der Arbeiterbewegung. Zu den kleineren Gewerkschaften gehörten der Bund der Angehörigen der deutschen Theater mit Sitz in Brünn.

Weiter geht es rechts in die Mezírka und gleich wieder links auf die Kounicova. Der Straße folgen und nach einer Linkskurve rechts abbiegen auf den Moravské nám. welche dann zur Rašínova wird. Der Straße folgen und dann links auf den nám. Svobody. Dann weiter auf der **Kobližná** bis zur **Nummer 41 (H)**, hier fand eine Ausstellung auf dem Treffen der Naturfreunde-Internationale statt. Die sudetendeutsche Arbeiterbewegung verfügte über zahlreiche Organisationen. Eine hiervon waren die Naturfreunde, die das Wandern betrieben und die Arbeiter raus aus den Fabriken in die Natur führen wollten. In der Organisation gab es Sektionen, die sich mit Schwerpunktthemen befassten. Zwei von diesen, die Fotosektion und die Arbeitsgemeinschaft für Natur- und Volkskunde unterhielten 1936 eine Wanderausstellung, die an verschiedenen Orten der Tschechoslowakei gezeigt wurde. Neben der Ausstellung gab es Film- und Lichtbildervorführungen und eine Großkundgebung im Stadion. Interessierte konnten mit dem Autobus die Macocha-Höhle, die Bata-Werke oder die Stadt Znam besuchen.

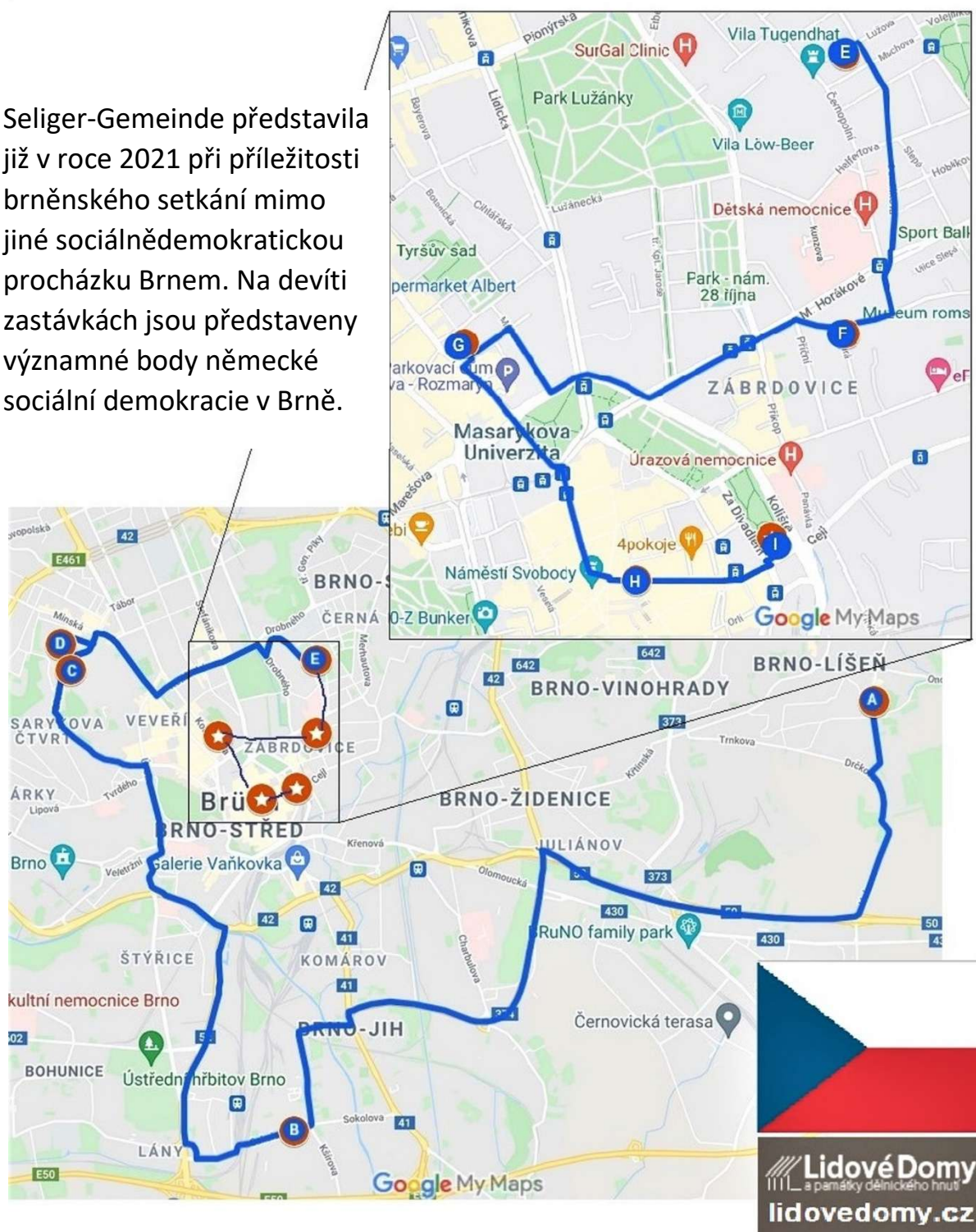
Um zum letzten Punkt der Tour zu gelangen, folgen Sie weiter dem Straßenverlauf bis Sie zum **Malinovského nám.** gelangen. Bei der Nummer **2 (I)** befand sich ein Kinderheim. Die Not des Ersten Weltkriegs brachte Elisabeth Czech, die Frau Ludwig Czechs, des bedeutenden Brünner Sozialdemokraten, späteren Vorsitzenden der Deutschen Sozialdemokratischen Arbeiterpartei und Minister der Tschechoslowakei, dazu, ein Kinderheim aufzubauen, in dem fast 1000 Kinder betreut wurden.

Brünn – Jahrmarkt um 1930

Sociálnědemokratická procházka Brnem

Seliger-Gemeinde představila již v roce 2021 při příležitosti brněnského setkání mimo jiné sociálnědemokratickou procházku Brnem. Na devíti zastávkách jsou představeny významné body německé sociální demokracie v Brně.

První část okruhu je pojatá jako cesta autem, druhou polovinu lze zdolat pěšky. První zastávka se nachází na adrese **Belcrediho 5, 628 00 Brno-Líšeň (A)**, na místě bývalého uprchlického tábora. Od 25. září 1938 přijížděli do Líšně uprchlíci ze Sudet, kteří se snažili dostat do bezpečí před nacisty. Většina pocházela z Mikulova a byla ubytována v místní chlapecké škole. Mnoho

uprchlíků se v říjnu vrátilo zase domů. Po připojení Sudet ke třetí říši ale místo nich proudili do města noví utečenci. Mezi nimi početní členové sociálnědemokratické organizace Republikánská obrana. Skupinu vedl Karl Windisch, který se snažil získat víza do Paraguaye. Chtěli tam založit zemědělské družstvo. Příslušníci Republikánské obrany byli později převezeni do Vysokých Popovic, kde je zatklo gestapo.

Cesta pokračuje na adresu **Sokolova 8, 619 00 Brno-jih-Horní Heršpice (B)**, kde se v roce 1899 konal brněnský stranický sjezd. Dne 29. září 1899 sjezd Sociálnědemokratické strany dělnické v Rakousku schválil takzvaný brněnský národnostní program. Stanovil požadavek přeměny císařské monarchie v národnostní spolkový stát. Tento koncept přejala i Německá sociálnědemokratická strana dělnická v Československu.

Další bod okruhu najdeme na adrese **Tůmova 2240/8, 616 00 Brno-Žabovřesky (C)**, kde se nacházelo zemské pracoviště Morava okresní kanceláře aktivistických stran. Po vzestupu Sudetoněmecké strany v polovině třicátých let se sudetoněmečtí demokraté snažili politicky dohodnout s českými a slovenskými většinovými stranami. Dohoda měla snížit bídu světové hospodářské krize v Sudetech a vzít Sudetoněmecké straně vítr z plachet. V únoru 1937 došlo k ujednání, podle něž měli být sudetoněmecké firmy silněji zohledňovány při přidělování státních zakázek. Lokálně vznikly okresní kanceláře aktivistických stran jako kontaktní místa pro státní orgány. Pracoviště v Brně vedl sociální demokrat Theodor Schuster.

Kousek odsud, na adrese **Králova 643/45, 616 00 Brno-Žabovřesky (D)**, se nacházely Kounicovy koleje. Raimund Aschmann se narodil 14. června 1883 v Jihlavě. Nejprve to byl sociální demokrat, v roce 1920 ale přešel ke komunistům, ale roku 1923 se vrátil do Německé sociálnědemokratické strany dělnické. Za tuto stranu kandidoval roku 1935 do senátu a v roce 1938 do městského zastupitelstva. Po příchodu nacistů byl Aschmann zatčen a převezen do brněnských Kounicových kolejí. Ty se od roku 1940 využívaly jako vězení pro politické odpůrce nacistů. Krátce po propuštění Aschmann 21. ledna 1944 zemřel v jihlavské nemocnici na následky věznění.

Pokračujeme dál autem na adresu **Lužova 835/10, 613 00 Brno-sever-Černá Pole (E)**, kde bydlel Matthias Wellan. Matthias Wellan (1882–1964) patřil v Brně k předním německým sociálním demokratům. Od roku 1936 zastupoval Německou sociálnědemokratickou stranu dělnickou v československém senátu.

Po příchodu německých vojsk do Brna a zřízení Protektorátu Čechy a Morava byl několikrát zatčen a uvězněn v pražské věznici na Pankráci.

Odsud už můžeme pokračovat pěšky. Odbočte vpravo do Durdřákovy ulice. Vydejte se po ní až k velké křižovatce, přes níž přejděte do Černopolní, jež se nachází proti vám, lehce vpravo. Zakrátko odbočte doprava do **Francouzské** a vydejte se až k číslu **26–26 (F)**. Zde sídlil *Volksfreund*. V letech 1881 až 1938 v Brně vycházel sociálnědemokratický deník *Volksfreund*, jež čtenáře informoval o aktuálním dění ve městě. Na stejné adrese sídlila i organizace dělnické sociální péče Arbeiterfürsorge činná po celém Československu. Nacházelo se zde i lidové knihkupectví. Sociální demokracie spatřovala svou centrální úlohu ve vzdělávání svých členů, aby je posílila v boji. Velký význam proto přikládala knihám a brožurám. Ve velkých městech tak vznikala lidová knihkupectví. V Brně to bylo knihkupectví Thurner.

Nyní pokračujeme ulicí dál a stejným směrem po Milady Horákové. Poté zahne vpravo do Koliště, a tím i na Moravské náměstí. Dále do Mášovy, doleva do Mezírky a nakonec vpravo na **Janáčkovo náměstí č. 654/2A (G)**. Zde sídlil Svaz členů německého divadla (Bund der Angehörigen der deutschen Theater). Německá sociální demokracie za první republiky sestávala ze systému nejrůznějších organizací. Kromě strany, Německé sociálnědemokratické strany dělnické, existovaly i sportovní, pěvecké a turistické kluby či spolky nebo svaz prosazující alkoholovou abstinenci. Velký význam kromě toho měly konzumní spolky a jejich prodejny po celé zemi. Navíc existovaly také početně silné odborové svazy s dlouhou tradicí, jež sahala až do počátků dělnického hnutí. K menšími odborům patřil právě Svaz členů německého divadla se sídlem v Brně.

Vrátíme se vpravo do Mezírky a hned odbočíme vlevo na Kounicovu. Vydáme se ulicí a za levotočivou zatáčkou zahne vpravo na Moravské náměstí, které přechází v Rašínovu. Pokračujeme po ulici a dáme se vlevo na náměstí Svobody. Doleva na **Kobližnou** k číslu **41 (H)**, kde se konala výstava k setkání internacionály Přátel přírody. Sudetoněmecké dělnické hnutí zahrnovalo spoustu organizací. Jednou z nich byli Přátelé přírody, kteří provozovali turistiku a chtěli dostat dělníky ven z továren do přírody. V organizaci existovaly různé sekce zabývající se konkrétními tématy. Dvě z nich, fotografická sekce a pracovní skupina pro přírodovědu a folkloristiku, uspořádaly v roce 1936 putovní výstavu, jež navštívila nejrůznější místa Československa. Kromě výstavy samotné se promítaly filmy a snímky a proběhla manifestace na stadionu. Zájemci mohli autobusem navštívit Macochu, Baťovy závody nebo Znojmo.

Abyste dospěli k poslední zastávce, vydejte se dále ulicí až k **Malinovského náměstí**. Na čísle **2 (I)** býval dětský domov. Elisabeth Czech, manželku Ludwiga Czecha, významného brněnského sociálního demokrata, pozdějšího předsedy Německé sociálnědemokratické strany dělnické a ministra, přiměla bída první světové války k vybudování dětského domova, v němž našlo přístřeší téměř tisíc dětí.

Brünn als Zentrum demokratischer sudetendeutscher Tradition

Rund 30 Teilnehmerinnen und Teilnehmer aus Deutschland, Tschechien und Österreich diskutierten bei der dritten seliger-online-Veranstaltung 2026 „Brünn – Hauptstadt der demokratischen Sudetendeutschen“ über die demokratische und sozialdemokratische Tradition der mährischen Metropole.

Die Bundesvorsitzende der Seliger-Gemeinde, Christa Naaß, begrüßte unter den Gästen auch die Wenzel-Jaksch-Preisträgerin Hanna Zakhari, langjährige Vorsitzende des Deutschen Kulturvereins Region Brünn (DKVB). Naaß verwies darauf, dass der Sudetendeutsche Tag 2026 erstmals in Tschechien in Brünn stattfinden werde. Die seliger-online-Veranstaltung solle daher auch zur Vorbereitung auf dieses historische Treffen dienen. Für die Seliger-Gemeinde sei es wichtig hervorzuheben, dass Brünn nicht nur ein Ort deutsch-tschechischer Verständigung, sondern auch eine Stadt mit einer reichen sudetendeutschen sozialdemokratischen Tradition sei. Geplant seien beim Sudetendeutschen Tag

unter anderem eine Ausstellung zur Geschichte der sudetendeutschen Sozialdemokratie in Brünn sowie eine Diskussionsveranstaltung über Brünn als Zentrum sozialdemokratischen Exils im Jahr 1934.

Als Referenten stellte Naaß den Literaturwissenschaftler Jan Budňák vor. Budňák studierte Germanistik und Anglistik in Olmütz und promovierte 2007 mit einer Arbeit über „Das Bild der Tschechen in der deutsch-mährischen Literatur“. Er forscht an der Masaryk-Universität Brünn sowie am Institut für tschechische Literatur der Akademie der Wissenschaften in Prag zu deutschsprachiger Literatur und Kultur aus Böhmen und Mähren, zur Verbindung von Literatur und linker Politik sowie zu Arbeitswelten.

Budňák zeichnete zunächst ein Bild des Zusammenlebens von Deutschen, Tschechen und Juden in Brünn bis zum Ersten Weltkrieg. Anhand der Volkszählungen von 1910 und 1921 zeigte er die tiefgreifenden Veränderungen in der Stadtgesellschaft auf. Während 1910 noch rund 80 Prozent der Bevölkerung Deutsch als Umgangssprache angegeben hätten, bekannten sich 1921 nach der Gründung der Tschechoslowakei und der Erweiterung zu Groß-Brünn etwa 80 Prozent zur tschechischen Nationalität. Dies bedeute jedoch nicht, dass die deutschsprachige Bevölkerung verschwunden sei. Vielmehr, so Budňák, sei ein Großteil der Bevölkerung zweisprachig gewesen. Er sprach von einer „nationalen Indifferenz“: Viele Menschen hätten Deutsch gesprochen und sich dennoch zur tschechischen Nation bekannt.

Budňák betonte, dass sich die Menschen in Brünn weniger als „Deutsche“ verstanden hätten, sondern eher als Mährer oder Österreicher – als Bewohner einer mehrsprachigen Industriestadt. Brünn sei das „tschechoslowakische Manchester“ gewesen, geprägt von einer starken Textilindustrie und einem deutsch- wie tschechischsprachigen Proletariat. Entsprechend vielfältig sei auch die sozialdemokratische Vereinslandschaft gewesen. Neben deutschen und tschechischen Gewerkschaften existierten Arbeiterbildungsvereine, sozialdemokratische Frauenvereine, der Arbeiter-Turn- und Sportbund sowie Arbeiterheimvereine. Im Brünner Arbeiterheim fand 1899 der Parteitag der österreichischen Sozialdemokratie statt, auf dem das berühmte Brünner Nationalitätenprogramm beschlossen wurde.

Besonderes Augenmerk richtete die Diskussion auf die Brünner Volkshochschule als Ausdruck demokratischer Kultur. Thomas Oellermann erinnerte daran, dass die spätere Masaryk-Volkshochschule zwar formal überparteilich gewesen sei, aber von 1920 bis 1938 durch den Sozialdemokraten und Natur-

wissenschaftler Hugo Iltis geprägt wurde. Iltis, einer der bedeutendsten Gregor-Mendel-Forscher seiner Zeit, entwickelte die größte deutschsprachige Volkshochschule der Tschechoslowakei zu einem Zentrum demokratischer Bildung. Die Einrichtung verstand sich als praktische Alternative zur höheren Bildung für jene Menschen, die keinen Zugang zu staatlichen Schulen hatten. Besonders bemerkenswert sei gewesen, dass Frauen und Arbeiter einen großen Teil der Teilnehmenden ausmachten.

Die Volkshochschule organisierte internationale Kongresse und sammelte Spenden für ein eigenes Gebäude – unterstützt von Gewerkschaften, Betrieben und sogar Staatspräsident Tomáš Garrigue Masaryk. Kurz vor der Zerschlagung der Rest-Tschechoslowakei musste Hugo Iltis allerdings in die USA emigrieren.

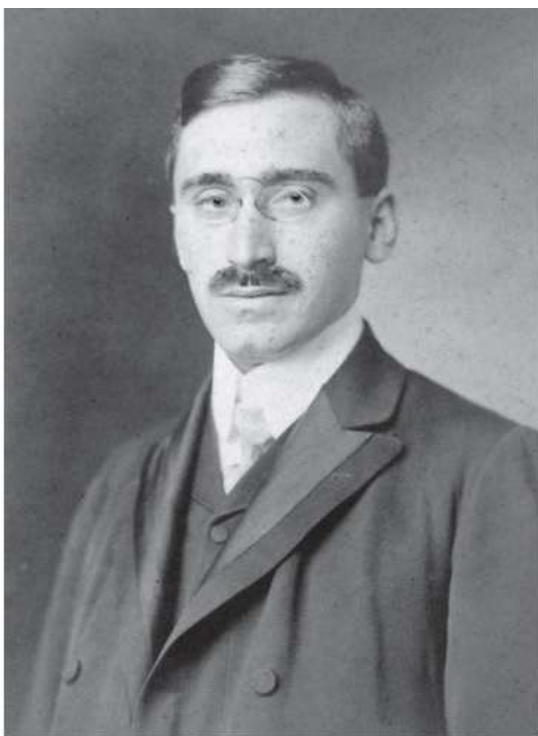
In der Diskussion wurde auch nach den Spannungen innerhalb der deutschen Sozialdemokratie in den 1930er Jahren gefragt. Budňák verwies auf die Gruppe „Sozialistische Aktion“ in Brünn. Diese Gruppe verdient besondere Aufmerksamkeit, weil sie Mitte der 1930er Jahre einen eigenständigen linken und antifaschistischen Kurs innerhalb der sudetendeutschen Sozialdemokratie vertrat. Zu ihrem Umfeld gehörte auch der Vater von Hanna Zakhari, Karl Rybnický. Die Gruppe gab eine eigene Zeitschrift heraus und suchte angesichts von Wirtschaftskrise und Nationalsozialismus nach neuen politischen Antworten. Zwischen dem staatsloyalen Kurs Ludwig Czechs und den stärker national orientierten Vorstellungen Wenzel Jakschs versuchte die „Sozialistische Aktion“, einen internationalistischen und demokratisch-sozialistischen Weg zu formulieren. Eine wichtige Persönlichkeit war der Freidenkerführer Theodor Hartwig. Budňák betonte, dass Brünn damals ein Zentrum lebendiger sozialistischer Debatten gewesen sei. Gerade dort entstanden politische Ansätze, die nationale Gegensätze überwinden wollten. Die „Sozialistische Aktion“ steht heute für den Versuch, eine demokratische und antifaschistische Alternative zwischen Nationalismus und autoritären Ideologien zu entwickeln.

Auf Fragen zur heutigen politischen Situation erklärte Budňák, dass die Debatten um Vertreibung und Erinnerung – insbesondere zum Sudetendeutschen Tag in Brünn - zwar weiterhin „alte Wunden“ berührten, aktuelle Proteste jedoch häufig von extremistischen Gruppen politisch instrumentalisiert würden. Gerade deshalb seien Initiativen wie der Brünner Versöhnungsmarsch und die Plattform „Meeting Brno“ von großer Bedeutung.

Zum Abschluss stellte sich die Frage, was von der sozialdemokratischen Tradition Brünns heute noch sichtbar sei. Budňák verwies auf moderne

sozialpolitische Ansätze wie das Projekt „Housing First“, das sich gegen soziale Ausgrenzung und neoliberale Entwicklungen richtete. Zudem wurde daran erinnert, dass die deutschsprachige Literatur Brünns heute weitgehend vergessen sei und einer neuen Wiederentdeckung bedürfe.

Die Teilnehmerinnen und Teilnehmer würdigten schließlich auch die mutige Einladung der Organisatoren von Meeting Brno, den Sudetendeutschen Tag 2026 in Brunn abzuhalten. Die Veranstaltung machte deutlich, dass Brunn nicht nur ein Ort konfliktreicher Geschichte, sondern ebenso ein bedeutendes Zentrum demokratischer, sozialer und kultureller Verständigung in Mitteleuropa war und ist.

Porträt von Hugo Illis aus dem Jahr 1910

Porträt von Theodor Hartwig

Brno jako centrum demokratické sudetoněmecké tradice

Přibližně 30 účastnic a účastníků z Německa, Česka a Rakouska diskutovalo na třetí online akci Seliger-Gemeinde 2026 „Brno – hlavní město demokratických sudetských Němců“ o demokratické a sociálnědemokratické tradici moravské metropole.

Spolková předsedkyně Seliger-Gemeinde Christa Naaß přivítala mezi hosty také nositelku ceny Wenzela-Jaksche Hannu Zakhari, dlouholetou předsedkyni Německého kulturního spolku regionu Brno (DKVB). Naaß poukázala na to, že Sudetoněmecký sjezd 2026 se poprvé uskuteční v České republice, v Brně.

Online akce Seliger-Gemeinde má proto sloužit i jako příprava na toto historické setkání. Pro Seliger-Gemeinde je důležité zdůraznit, že Brno není pouze místem česko-německého porozumění, ale také městem s bohatou sude-toněmeckou sociálnědemokratickou tradicí. V rámci Sudetoněmeckého dne se plánuje mimo jiné výstava k dějinám sudetoněmecké sociální demokracie v Brně a diskusní akce o Brně jako centru sociálnědemokratického exilu v roce 1934.

Jako referenta Naaß představila literárního vědce Jana Budňáka. Budňák studoval germanistiku a anglistiku v Olomouci a v roce 2007 získal doktorát prací „Obraz Čechů v německo-moravské literatuře“. Působí na Masarykově univerzitě v Brně a také v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd v Praze, kde se zabývá německy psanou literaturou a kulturou Čech a Moravy, propo- jením literatury a levicové politiky a tématem pracovního světa.

Budňák nejprve vykreslil obraz soužití Němců, Čechů a Židů v Brně do první světové války. Na základě sčítání lidu z let 1910 a 1921 ukázal zásadní proměny městské společnosti. Zatímco v roce 1910 asi 80 % obyvatel uvádělo němčinu jako hovorový jazyk, v roce 1921 se po vzniku Československa a rozšíření tzv. Velkého Brna přibližně 80 % obyvatel hlásilo k české národnosti. To však nezna- menalo zánik německy mluvící populace. Naopak, podle Budňáka byla velká část obyvatelstva dvojjazyčná. Hovořil o „národní indiferenci“: mnoho lidí mluvilo německy, a přesto se hlásilo k českému národu.

Budňák zdůraznil, že se lidé v Brně vnímali méně jako „Němci“ a spíše jako Moravané nebo Rakušané – jako obyvatelé mnohonárodnostního průmyslo- vého města. Brno bylo „československý Manchester“, formovaný silným textil- ním průmyslem a dělnictvem hovořícím německy i česky. Tomu odpovídala i velmi rozmanitá sociálnědemokratická spolková scéna. Vedle německých a českých odborů existovaly dělnické vzdělávací spolky, sociálnědemokratické ženské spolky, Dělnický tělovýchovný a sportovní svaz i spolky dělnických domů. V brněnském dělnickém domě se roku 1899 konal sjezd rakouské sociální demokracie, na němž byl přijat známý Brněnský národnostní program.

Zvláštní pozornost byla v diskusi věnována brněnské lidové univerzitě jako projevu demokratické kultury. Thomas Oellermann připomněl, že pozdější Masarykova lidová univerzita byla sice formálně nepolitická, ale v letech 1920– 1938 ji zásadně ovlivňoval sociální demokrat a přírodovědec Hugo Iltis. Iltis, jeden z nejvýznamnějších badatelů Gregora Mendela své doby, proměnil největší německojazyčnou lidovou univerzitu v Československu v centrum

demokratického vzdělávání. Instrukce se chápala jako praktická alternativa vyššího vzdělání pro lidi bez přístupu ke státním školám. Významné bylo zejména to, že ženy a dělníci tvořili velkou část účastníků.

Lidová univerzita pořádala mezinárodní kongresy a shromažďovala prostředky na vlastní budovu – s podporou odborů, podniků a dokonce i prezidenta Tomáše Garrigua Masaryka. Krátce před rozbitím zbytku Československa však Hugo Iltis emigroval do Spojených států.

V diskusi padla i otázka napětí uvnitř německé sociální demokracie ve 30. letech. Budňák zmínil skupinu „Sozialistische Aktion“ v Brně. Tato skupina si zaslouží zvláštní pozornost, protože v polovině 30. let zastávala samostatný levicový a antifašistický kurz uvnitř sudetoněmecké sociální demokracie. Do jejího okruhu patřil také otec Hanny Zakhari Karl Rybnický. Skupina vydávala vlastní časopis a v době hospodářské krize a nástupu nacismu hledala nové politické odpovědi. Mezi státně loajálním kurzem Ludwiga Czecha a národněji orientovanými představami Wenzela Jaksche se „Sozialistische Aktion“ snažila formulovat internacionalistickou a demokraticky socialistickou cestu. Významnou osobností byl vůdce svobodných myslitelů Theodor Hartwig. Budňák zdůraznil, že Brno bylo tehdy centrem živých socialistických debat. Právě zde vznikaly politické koncepce, které se snažily překonat národnostní konflikty. „Sozialistische Aktion“ dnes představuje pokus o vytvoření demokratické a antifašistické alternativy mezi nacionalismem a autoritářskými ideologiemi.

Na otázky k dnešní politické situaci Budňák uvedl, že debaty o odsunu a paměti – zejména v souvislosti se Sudetoněmeckým sjezdem v Brně – sice stále otevírají „staré rány“, avšak současné protesty bývají často politicky zneužívány extremistickými skupinami. Právě proto jsou iniciativy jako Brněnská pouť smíření a platforma „Meeting Brno“ velmi důležité.

Na závěr padla otázka, co z brněnské sociálnědemokratické tradice je dnes ještě viditelné. Budňák zmínil moderní sociálněpolitické přístupy, například projekt „Housing First“, který se staví proti sociálnímu vyloučení a neoliberalním trendům. Zároveň připomněl, že německojazyčná literatura Brna je dnes z velké části zapomenuta a zaslouží si nové znovuoživení.

Účastnice a účastníci nakonec ocenili také odvážné pozvání organizátorů Meeting Brno uspořádat Sudetoněmecký sjezd 2026 v Brně. Akce ukázala, že Brno není pouze místem konfliktních dějin, ale zároveň významným centrem demokratického, sociálního a kulturního porozumění ve střední Evropě – tehdy i dnes.

Mit freundlicher Unterstützung durch:

P^{Ernst & Gisela}**Paul**
STIFTUNG